

1920

Het Ottomaanse Rijk opgedeeld

Mustafa Kemal pikte het niet

Het Verdrag van Sèvres zal de meeste mensen in Nederland waarschijnlijk weinig zeggen, maar in Turkije ligt dat anders. De ondertekenaars zetten namelijk hun handtekening onder de opdeling van het Ottomaanse Rijk. De veelvolkerenstaat werd gereduceerd tot een Anatolische rompstaat en grote stukken werden Geallieerd mandaatgebied waar op termijn nieuwe natiestaten moesten komen (zie kader). Het verdrag werd na een lange voorbereidingstijd op 10 augustus 1920 gesloten in een voorstad van Parijs, in een toonzaal van de beroemde porseleinfabriek Manufacture nationale de Sèvres. Het was het laatste in het rijtje internationale verdragen dat na de Eerste Wereldoorlog werd gesloten: naast het alom bekende Verdrag van Versailles met Duitsland kwamen in en om Parijs ook afzonderlijke vredesverdragen met de andere verliezers van de oorlog tot stand. Behalve het Verdrag van Sèvres waren dat het Verdrag van Saint-Germain met Oostenrijk, het Verdrag van Neuilly met Bulgarije en het Verdrag van Trianon met Hongarije.

Claims

Wie dacht dat de bepalingen over herstelbetalingen uit het Verdrag van Versailles uitzonderlijk streng waren: de Geallieerden kregen volgens het Verdrag van Sèvres de volledige controle over de Turkse overheidsfinanciën. Zo wilden zij grote herstelbetalingen zekerstellen. Het was niet vreemd dat de Geallieerden deze netelige kwestie tot het laatst hadden bewaard en er op verschillende conferenties over spraken: het lot van het Ottomaanse Rijk werd grotendeels besloten op de conferentie van Londen in februari 1920, bevestigd op de conferentie van San Remo in april en uiteindelijk pas in augustus 1920 vastgelegd in de Franse porseleinfabriek.

Mustafa Kemal, portret in zijn mausoleum in Ankara (foto Ray Swi-hymn via Flickr).

Dit kwam enerzijds omdat er conflicterende belangen speelden tussen de Geallieerden onderling. De Britten en de Fransen waren al tijdens de oorlog in het geheim overeengekomen om de Arabische provincies onder elkaar te verdelen. Maar toen de sultan op 30 oktober 1918 een wapenstilstand met de Geallieerden sloot, hadden alleen de Britten ter plekke *boots on the ground*. Ze wilden zo weinig mogelijk grondgebied overdragen – olie speelde een rol – en kwamen hun afspraken met Parijs slechts schoorvoetend na. Nu bleek ook dat Londen diverse partijen in de regio tegengestelde beloftes had gedaan. En de Grieken waren verbolgen dat de Italianen ook een deel van de taart opeisten. Na de wapenstilstand arriveerden Franse, Griekse en Italiaanse legers om alle claims kracht bij te zetten. De Armeniërs wisten ondertussen ook flinke stukken grondgebied te veroveren.

Mustafa Kemal

Dit alles omsmeden tot een werkbaar vredesverdrag was al een hels karwei, maar er was nóg een complicerende factor: ontevreden Turkse officieren weigerden te accepteren wat in hun ogen een onterechte overgave en een opgelegde vrede was. Ze legden het demobilisatiebevel van de sultan – in hun ogen een marionet van de Geallieerden – naast zich neer en verzetten zich gewapenderhand tegen de bezetting en opdeling van het Rijk. Aanvoerder van deze Turkse nationalisten was generaal Mustafa Kemal. De in 1881 geboren Kemal was voor de Turkse nationalist de juiste man op de juiste plaats. Hij had tijdens de Eerste Wereldoorlog als kolonel in het Ottomaanse leger een belangrijke rol gespeeld bij de grootste Turkse overwinning: het afslaan van een geallieerde invasie in de Slag om Gallipoli (1915/6). Ver voor de oorlog had hij zich al aangesloten bij het door militairen gedomineerde Turks-nationalistische Comité voor Eenheid en Vooruitgang, ook wel de Jonge Turken genoemd, dat in 1908 middels een staatsgreep had bewerkstelligd dat het Ottomaanse Rijk een constitutionele monarchie werd. Het Comité voor Eenheid en Vooruitgang wilde na de nederlaag in 1918 de sultan helemaal aan de kant schuiven en streefde naar de vorming van een etnisch Turkse republiek. Kemal nam ontslag uit het Ottomaanse leger. Hij riep met de andere rebellerende militairen in Ankara – ver in het Anatolische binnenland, buiten bereik van Geallieerde strijdkrachten – een nieuw Turks Parlement uit.

Nationaal Pact

Kritische leden van het Ottomaanse parlement in Istanboel wisten de weg naar Ankara ook snel te vinden. Wat hun vertrek bespoedigde, was dat de Geallieerden de oude hoofdstad bezetten, het parlement lieten ontbinden en overal posters met hun doodvonnis lieten ophangen. In Istanboel had de volksvertegenwoordiging namelijk in januari 1920 in een daad van verzet Mustafa Kemals Nationaal Pact aangenomen. Dit manifest met de principes van het Turkse nationalistische programma ging lijnrecht in tegen de plannen van de Geallieerden voor het Ottomaanse Rijk: Kemal was bereid afstand te doen van de Arabische provincies, maar beschouwde het gebied dat werd bewoond door een Turkse moslimmeerderheid als ondeelbaar. Daartoe rekende hij behalve Thracië ook het grondgebied dat de Armeniërs sinds de wapenstilstand van 1918 op de Turken hadden veroverd en natuurlijk de aloude hoofdstad Istanboel. Van volledige geallieerde controle over de Turkse overheidsfinanciën moest Kemal vanzelfsprekend

Opdeling Ottomaanse Rijk volgens het Verdrag van Sèvres

Het Verenigd Koninkrijk en Frankrijk namen de voormalige Arabische provincies over – het hedendaagse Irak, Syrië, Libanon en Israël – die ze namens de Volkenbond als mandaatgebied gingen besturen. Italië mocht de Dodekanesos-eilandengroep en een aanzienlijk deel van de zuidkust van Anatolië bezetten. Aartsvijand Griekenland mocht geheel Thracië, ook wel 'Europees Turkije' genoemd, en een groot aantal eilanden in de Egeïsche Zee annexeren en als klap op de vuurpijl een groot gebied bezetten rond de stad Smyrna (het huidige Izmir) aan de Turkse westkust, met het oog op toekomstige annexatie.

Aan de oostgrens kwam een onafhankelijk Armenië te liggen. Tot grote frustratie van de Turken lagen nu de grotere steden Trabzon, Erzurum, Kars en Van aan de andere kant van de grens.

Voor de Koerden kwam er geen eigen staat. Wel werd het overwegend Koerdische gebied rond de stad Diyarbakir ten oosten van de rivier de Eufraat op basis van het zelfbeschikingsrecht een referendum over verregaande autonomie in het vooruitzicht gesteld (maar uiteindelijk kwam daar helemaal niets van terecht). Istanboel, de Dardanellen, de Zee van Marmara en de Bosporus bleven op papier nog Turks grondgebied, maar werden om strategisch-economische redenen beheerd door een internationale commissie.

niets hebben. Dit was allemaal gemakkelijker gezegd dan gedaan: voorsnog waren ze van alle kanten omsingeld en ver in de minderheid tegenover de Geallieerde legers. Kemals nationalist met hun politieke hoofdkwartier in Ankara konden zich geen betere reclame wensen dan dat de sultan in 1920 het Verdrag van Sèvres accepteerde: de 'uitverkoop' van land was tegen het zere been van zowat alle Turken. De politieke positie van de sultan was al precair, maar hiermee verloor hij definitief alle geloofwaardigheid als staatshoofd. Het legertje van de Turkse nationalist groeide uit tot een strijdmacht van formaat.

Kemal Atatürk jaagt met een bom de Griekse koning Constantijn I de zee in. Spotprent naar aanleiding van de Grieks-Turkse Oorlog (1919-1922) door Patricq Kroon (Rijksmuseum Amsterdam).

Samen met de bolsjewieken

Kemal vond ook een onverwachte bondgenoot: de Russische bolsjewieken. Eeuwenlang waren de Ottomaanse sultan en de Russische tsaar elkaars vijanden geweest, maar de bolsjewieken verkeerden na hun revolutie van 1917 als omsingelde pariaastaat in een vergelijkbare positie als de belaagde Turkse nationalisten. Vanaf 1919 gingen ze samenwerken om de Geallieerden een hak te zetten. Russische wapenleveranties en goudtransporten zorgden ervoor dat Kemal zijn manschappen kon bewapenen en betalen. Samen maakten de Turken en de Russen bovendien korte metten met het onafhankelijke Armenië. Kemal had zijn handen vrij voor de strijd elders.

In het westen had hij er voordeel van dat het de Fransen en de Italianen na de Eerste Wereldoorlog aan manschappen en vooral middelen ontbrak om op Turks grondgebied een kostbare oorlog te voeren. Ook kinnesinne tussen de Geallieerden onderling speelde mee, waar Kemal meesterlijk gebruik van maakte. De Fransen en Italianen voelden zich voor het Britse karretje gespannen. Zij namen aan de zijlijn een afwachtende houding aan en begonnen zelfs bilaterale onderhandelingen met de Turkse nationalisten over toekomstige economische samenwerking.

Laatste grote veldslag

Nauwelijks was de inkt van het Verdrag van Sèvres droog, of alleen de Britten en de Grieken waren nog bereid ervoor te zorgen dat het geen dode letter zou worden. Londen besteedde dit probleem uit: veel mankracht was niet voorhanden, de Britten moesten simpelweg te veel brandjes tegelijkertijd blussen. Het rommelde in hun mandaatgebieden in het Midden-Oosten én in hun koloniën. De Grieken waren ondertussen meer dan bereid om hun Turkse ervijand een lesje te leren. Daarom kregen ze toestemming van de Geallieerden om vanuit Smyrna een grootschalig militair offensief te beginnen; de Britse schatkist draaide op voor de kosten.

Aanvankelijk verliep de Griekse opmars voorspoedig, maar na een verpletterende nederlaag in september 1921 in het Anatolische binnenland in de Slag bij Sakarya, welbeschouwd de laatste grote veldslag van de Eerste Wereldoorlog, was er ook voor de Grieken geen houden meer aan. Zij begonnen aan een chaotische terugtocht die een jaar later eindigde met de Turkse inname van Smyrna, waarbij de stad in vlammen opging.

Atatürk

Aan de onderhandelingstafel in het Zwitserse Lausanne werden vervolgens de huidige grenzen van Turkije vastgelegd. Het Verdrag van Lausanne verving op 24 juli 1923 het Verdrag van Sèvres. Wat de geschiedenisboeken in zou gaan als de Turkse Onafhankelijkheidsoorlog was ten einde. Kemal stichtte drie maanden later de Republiek Turkije en kreeg van zijn landgenoten de eretitel Atatürk, vader der Turken. Hij werd de gevierde eerste president van het moderne Turkije. Het eens oppermachtige Ottomaanse Rijk was roemloos ten onder gegaan.

In het westen zijn de gebeurtenissen en verdragen uit de periode 1918-1923 in de vergetelheid geraakt; zo niet in Turkije. De huidige president Recep Erdogan refereert in toespraken graag aan het Nationaal Pact en de Verdragen van Sèvres en Lausanne om zijn politieke populariteit te vergroten. Volgens hem wordt Turkije opnieuw omringd door vijanden en is hij de aangewezen man om met het eeuwfeest van de Republiek Turkije in zicht in de voetsporen van Atatürk te treden. Wat dat betekent voor het Midden-Oosten zal de tijd ons leren.